

Közzététel: 2022. március 11.

A tanulmány címe:

Webre terelés a személyes lekérdezés alternatívája? – Egy „push-to-web” hibrid survey tapasztalatai

Szerzők:

MESSING VERA,

a Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatóprofesszora, a CEU Demokrácia Intézet kutatója
E-mail: Messing.Vera@tk.hu

SÁGVÁRI BENCE,

a Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, tudományos főmunkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docense
E-mail: Sagvari.Bence@tk.hu

SZEITL BLANKA,

a Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos segédmunkatársa,
a Szegedi Tudományegyetem Bolyai Intézetének tudományos segédmunkatársa
E-mail: Szeitl.Blanka@tk.hu

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2022.3.hu0213>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) *Statisztikai Szemle* c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szjt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szjt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:
„*Forrás: Statisztikai Szemle* c. folyóirat 100. évfolyam 3. számában megjelent, **Messing Vera, Ságvári Bence, Szeitl Blanka** által írt, **’Webre terelés a személyes lekérdezés alternatívája? – Egy „push-to-web” hibrid survey tapasztalatai’** című tanulmány (link csatolása)”
7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Messing Vera – Ságvári Bence – Szeitl Blanka

Webre terelés a személyes lekérdezés alternatívája? – Egy „push-to-web” hibrid survey tapasztalatai

Are push-to-web surveys alternatives to face-to-face surveys? –
Experience from a push-to-web hybrid survey

MESSING VERA,
a Társadalomtudományi Kutatóközpont
kutatóprofesszora,
a CEU Demokrácia Intézet kutatója
E-mail: Messing.Vera@tk.hu

SÁGVÁRI BENCE,
a Társadalomtudományi Kutatóközpont
kutatója, tudományos főmunkatársa,
a Budapesti Corvinus Egyetem
egyetemi docense
E-mail: Sagvari.Bence@tk.hu

SZEITL BLANKA,
a Társadalomtudományi Kutatóközpont
tudományos segédmunkatársa,
a Szegedi Tudományegyetem Bolyai
Intézetének tudományos segédmunkatársa
E-mail: Szeitl.Blanka@tk.hu

A tanulmány egy kísérleti hibrid (webre tereléses [push-to-web, PtW]) adatfelvétel eredményeit mutatja be, amelyet az európai társadalmak összehasonlító vizsgálatához (European Social Survey, ESS) kapcsolódóan hajtottak végre 2020 decemberében Magyarországon. A kutatás alapkérdése, hogy kiválthatja-e a személyes megkeresésen alapuló felmérést egy azonos, rétegzett véletlen mintán végzett, önkitöltős adatfelvétel, amely kombinálja az online és az offline kérdőívkitöltési formákat. A szerzők úgy mutatják be a kísérleti hibrid adatfelvétel végrehajtása során szerzett tapasztalataikat, hogy azok hasonló módszertanú kutatások tervezésekor is használhatók legyenek. Részletes beszámolót adnak a kutatás eredményességéről a kérdőívkitöltés időbelisége, a válaszhiányok, a válaszadási arányok, illetve a minta különböző szempontok szerint vett összetétele vonatkozásában, és az utóbbi kettőt összevetik az ESS 2019. évi 9. hulláma magyarországi adatfelvételének releváns adataival, valamint a 2016. évi mikrocenzus sarokszámaival. Legfontosabb megállapításuk, hogy a PtW hibrid adatfelvétel a személyes adatgyűjtéshez hasonló (40 százalék körüli) válaszadási arányt eredményez, mintájának összetétele viszont más, mint az ESS-é: egyes problémás dimenziókat tovább erősít (még inkább torzít a városi népesség és az iskolázott csoportok irányába), bizonyos „hiányosságokon” viszont javít (például életkori csoportok kiegyenlítése). Ez azt jelenti, hogy megfelelő előkészítést és súlyozást követően érdemes megfontolni a véletlen mintát használó PtW hibrid adatfelvétel alkalmazását, mivel az részben kiválthatja a személyes megkeresést.

TÁRGYSZÓ: PtW-adatfelvétel, ESS, önkitöltés

This study presents the results of an experimental push-to-web survey (PtW) that was conducted in Hungary in 2020 linked to the European Social Survey (ESS). The main research question is whether a self-administered survey can replace face-to-face surveys if data collection is performed on the same stratified random sample and combines online and offline response options. The steps for performing PtW data collection are introduced and the effectiveness of the method in terms of response rate, timeliness, lack of itemized response, and sample composition is analysed by the authors. Wherever possible, the sample is compared with the sample of ESS round 9 conducted in Hungary in 2019 and that of the 2016 microcensus. The main finding of the study is that the PtW survey has resulted in a similar response rate compared to the personal interview surveys (around 40%), but its sample composition is different: it reinforces certain problematic dimensions, such as bias in terms of respondents' settlement and level of education, while it is more balanced regarding age groups. The results suggest that it is worth exploring whether this methodological approach could replace personal data collection.

KEYWORD: PtW survey, ESS, self-completion

Az empirikus társadalomkutatásokban a vizsgált populációról valószínűségi és nem valószínűségi mintavételek útján gyűjthetünk információkat. A valószínűségi mintavételi eljárásokban az adott populációból egy véletlen algoritmus segítségével választjuk ki a mintába kerülő személyeket; ekkor a populáció minden tagjának ismert (kiszámítható) a mintába kerülési valószínűsége, és ez a valószínűség nem nulla. A nem valószínűségi mintavételek során ezzel ellentétben a mintába kerülők kiválasztásán nem véletlen algoritmus „dolgozik”, hanem az például önszelekció vagy a kérdező (esetleg más adatgyűjtő személy) egyéni döntése. Habár a nem valószínűségi mintavételi eljárásokkal gyűjtött adatok is eredményezhetnek bizonyos szempontok szerint reprezentatív mintát (például a kvótás adatfelvételnél), nem tekinthetők véletlen mintavételnek, így az eredmények nem, vagy csak részlegesen általánosíthatók a teljes kiinduló populációra (Rudas [2006]). Az empirikus társadalomkutatás gyakorlatában alkalmazott valószínűségi mintavételek leggyakrabban személyes kérdőíves adatgyűjtési technikával valósulnak meg, melyek lebonyolítása napjainkban egyre nehezebbé és költségesebbé válik (Schröder [2016]). Ennek egyik oka az, hogy a survey-kutatások esetében az elmúlt évtizedekben folyamatosan nőtt a válaszmegtagadási arány, illetve azoknak az aránya, akiket egyáltalán nem is találtak meg a kérdezők. Például az Egyesült Államokban, az 1900-as években tapasztalt 60-70 százalékos válaszadási arány idővel folyamatos csökkenésnek indult, és 2013-ban már alig érte el a 35 százalékot (Meyer-Wallace-Sullivan [2015a], [2015b]). Hasonló trend figyelhető meg a nemzetközi adatfelvételek esetében is.

A Nemzetközi Társadalmi Felmérés Programban (International Social Survey Programme – ISSP) például az 1996 és 2000 közötti 69 százalékos átlagos válaszadási arány 2016-ra 44 százalékra esett vissza (Boros [2020]). Az ESS esetében is hasonló változást tapasztalhatunk, mivel a 2002-es 70 százalékos válaszadási arány 2010-re 49 százalékra, 2019-re pedig 41 százalékra csökkent. A válaszmegtagadás Magyarországon más felvételek esetében is drasztikusan nőtt az elmúlt 20 évben. Míg az 1996. évi mikrocenzus egy opcionális blokkját még a megkérdezettek 84 százaléka válaszolta meg, addig 2016-ban már csak 63 százalékuk, de a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatában is az 1999-es 58 százalékról 2015-re 39 százalékra csökkent ez a mutató (Szeitl–Tóth [2020]). E tendencia egyik következménye, hogy a kutatások időben elhúzódnak, és ezáltal költségesebbé is válnak (több potenciális válaszadót kell felkeresni a kívánt elemszám eléréséhez), a másik pedig, hogy romlik az adatminőség, így a kutatás eredménye kevésbé lesz általánosítható a teljes vagy a kiinduló populációra. Az adatminőség szempontjából az alacsony válaszadási arány önmagában nem feltétlenül jelent problémát (hiszen magasabb kiinduló mintanagysággal orvosolható), viszont a nemválaszolás demográfiai mintázata, tehát az, hogy bizonyos csoportokra a nemválaszolás nagyobb valószínűséggel jellemző, mint másokra, már inkább torzíthatja az adatokból származó becsléseket (Rudas [2006]).

A nemválaszoló csoportok elérésének vizsgálata a hazai tudományos élet érdeklődését is felkeltette. Egy szintén ESS-adatfelvételen alapuló survey-módszertani kutatás rávilágított arra, hogy ugyan az újrafelkeresés hatékonyan növeli a személyes adatfelvétel eredményességét, a nemválaszolásból származó torzításokat csak elenyésző mértékben képes kezelni (Szeitl–Tóth [2020]).

Már az adatgyűjtés során is számos eszköz használható annak érdekében, hogy a jellemzően nemválaszoló csoportokat elérjük. Ezeknek a technikáknak egy része a klasszikus adatfelvételi módok gyakorlatába is beilleszthető: felkérőlevelek küldése, ösztönzők (incentívák) használata, a válaszadók többszöri felkeresése vagy a kérdezőbiztosok speciális képzése. A technikák másik csoportja viszont új adatgyűjtési módszerek bevezetésével próbálja növelni a válaszadási arányt. Ezek közé tartozik például a telefonos vagy az online adatgyűjtés (okostelefonos vagy webes alkalmazásokkal). A telefonos survey-ek esetében jellemzően alacsonyabb válaszadási arány érhető el, mint a személyes felkeresésnél, illetve a válaszadói csoportok demográfiai összetétele is valamelyest eltérő lehet, ami nem feltétlenül jelent javulást a személyes módszerhez képest (Biemer [2001]). Bár a telefonos adatgyűjtés gyorsabban és kisebb költséggel végezhető, mint a hagyományos, az online módszer esetén ezek az előnyök még inkább érvényesek: online úton a személyes megkeresésen alapuló felméréseknél gyorsabban és költséghatékonyabban lehet nagy tömegeket elérni. Egy online survey viszont csak abban az esetben tekinthető a teljes népességre vonatkoztatva statisztikai szempontból korrekt adatfelvételnek, ha teljesül a valószínűségi mintavétel elve, azaz a populáció összes tagjának ismert és nem nulla a mintába

kerülési valószínűsége (*Salkind* [2010]). Ez viszont azt jelenti, hogy bármilyen magas is az internetpenetráció az adott populáción belül, mindenféleképpen biztosítani kell valamilyen alternatív hagyományos (offline) válaszolási lehetőséget azoknak, akik nem használják az internetet. A többféle válaszadási lehetőséget nyújtó módszereket hibrid vagy kevert módszertanú technikáknak nevezzük.

Hibrid felméréseket több külföldi kutatócég is rendszeresen végez kísérleti jelleggel, ilyen például a Pew Research Center (Pew Kutatóközpont) ún. „American Trend Panel” (Amerikai Trend Panel) bázisa, valamint az Ipsos által lebonyolított „The Active Lives Survey” (Aktív életek felmérés) és a „The European Company Survey” (Európai vállalati felmérés). A kevert módszertanú adatfelvételek kiértékelése alapján egyelőre az állapítható meg, hogy bár ezekben a válaszadási arány összességében nem javul jelentősen, jobb a teljes populáció lefedettsége és elérhetősége (*Gruschwitz et al.* [2018]).

2020-ban az ESS is indított egy három országra kiterjedő módszertani kísérlet-sorozatot PtW kutatási dizájnnal, amelynek lényege a válaszadók „áttérrelése” online kérdezési módra úgy, hogy közben az offline válaszadási lehetőség is a rendelkezésükre áll. A kutatást nem kis részben az inspirálta, hogy az ESS 2002 óta két évente megismételt adatfelvételi fordulói, így 2020/21-ben már a 10. hullám a Covid19-járvány időszakában is legyen minél több országban lebonyolítható, ott is, ahol a személyes megkeresést a járványügyi intézkedések épp nem teszik lehetővé. A kísérletnek tehát két konkrét célja volt: az ESS folytonosságának fenntartása 2020/21-ben, illetve egy alternatív, olcsóbb, de a kiindulópontját tekintve továbbra is közvetlen személyes megkeresésen alapuló survey-kutatási módszertan hosszabb távú alkalmazásának a tesztelése (*Messing–Ságvári* [2020]).

A kísérleti adatfelvételben három ország, Magyarország, Szerbia és Ausztria vett részt 2020 végén. A kiinduló minta országonként 1 000 fő volt, melyet az ESS mintavételének megfelelően állítottak/állítottunk össze. Az ESS mintavételi protokollja klasszikus többlépcsős, arányosan rétegzett kiválasztási algoritmust jelent, az elvárt mintaméret pedig csökkenőmintás elrendezéssel valósult meg.¹

Tanulmányunkban e kísérleti adatfelvétel magyarországi megvalósítását mutatjuk be. Mint minden adatfelvételmódnak, úgy a PtW-nek is számos előnye, illetve hátránya van. A fő kérdésünk így az, hogy e módszer kiválthatja-e a személyes megkeresésen alapuló survey-kutatásokat, továbbá, hogy mennyiben alkalmas az így létrejövő adatfájl mélyebb és összetettebb elemzésekre. (Más adatfelvételi módszerekhez képest a válaszokban megfigyelhető szisztematikus eltéréseket egy következő írásunkban elemezzük majd.)

¹ Részletes dokumentáció az ESS mintavételi protokolljáról online a https://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess_methodology/sampling.html oldalon érhető el.

A tanulmány első részében bemutatjuk a PtW hibrid adatfelvétel kiinduló ötletét és azt, hogy az miként kapcsolódik az ESS-programhoz. Ezt követően előbb részletesen áttekintjük a felmérés végrehajtásának módját, majd a válaszadási arányokat ismertetjük a minta egészére vonatkozóan, illetve különféle szempontok alapján vett demográfiai csoportok szerinti bontásban. A válaszadói minta összetételét az ESS legfrissebb, 2019. évi 9. hullámának személyes megkeresésen alapuló magyarországi adatfelvételének (a továbbiakban ESS) releváns adataihoz viszonyítjuk, illetve összevetjük a 2016. évi mikrocenzus sarokszámaival is. Írásunkat következtetésekkel zárjuk.

1. A kísérlet körülményeinek bemutatása

Ahogy korábban említettük, kísérleti kutatásunk ötletét a Covid19-járvány és az annak következtében hozott járványügyi intézkedések inspirálták. Arra kerestünk választ, hogy miként tud a közel 20 éve működő, egyik legnagyobb európai összehasonlító társadalomtudományi kutatás ilyen körülmények között is fennmaradni, illetve milyen módon lehet a 2020/21-ben esedékes 10. adatfelvételi fordulót lebonyolítani azokban az országokban, ahol a válaszadók személyes megkeresésére a járványügyi intézkedések miatt nincs mód, vagy az csak rendkívül körülményesen és költségesen lenne megvalósítható. Kutatásunk alapkérdése tehát az volt, hogy kiválthatja-e teljes egészben vagy részben a személyes megkeresésen alapuló survey-t egy, a válaszadók postai megkeresésére épülő adatfelvétel, amely kombinálja az online és az offline válaszadást. A kutatást az ESS ERIC (European Research Infrastructure – Európai Kutatási Infrastruktúra) központja (a londoni City University) kezdeményezte és finanszírozta három országban: Ausztriában, Magyarországon és Szerbiában.

1.1. A mintavétel folyamata

A felmérés mintájának kialakításakor azonos elveket követtünk, mint az ESS személyes megkeresésen alapuló adatfelvételeiben: reprezentatív, rétegezett mintavételt hajtottunk végre, a kiinduló sokaság azonban némileg eltért a korábbi ESS-hullámaiétól, mivel a 16 évnél idősebb népesség helyett a 18 éves és annál idősebb népesség képezte a mintavétel alapját. E változtatásra az adatfelvételek harmonizációja és kutatásetikai szempontok miatt volt szükség; a kiskorúak esetében ugyanis a szülői hozzájárulás beszerzése megoldhatatlannak tűnt a kérdezőbiztosok hiányában.

A minta összeállításához szükséges címekeket a BM (Belügyminisztérium) lakossági nyilvántartásából vásároltuk. Egy olyan 1 000 fős véletlen lakossági mintát

használtunk, amely a megkérdezettek neme, kora, (NUTS 2²-szintű) lakóhelye és annak településtípusa alapján reprezentálja Magyarország népességét. Az ESS-ben a kiinduló mintanagyság ennek több mint négyszerese, 4 364 volt. Hasonlóan az ESS mintavételi eljárásához, a minta egyik része a budapesti kerületeket, illetve a 141 legnagyobb magyarországi várost tartalmazta. (Az 1 000 fős minta 48 százaléka tartozott ebbe az almintába.) Itt – hasonlóan az ESS mintavételi eljárásához – egylépcsős rétegzett mintavételt alkalmaztunk. A rétegek (azaz a települések) lakosságából egyszerű véletlen mintát vettünk. Az egy településen belüli mintanagyság a település lakosságával volt arányos. A minta másik részét kétlépcsős mintavételi eljárással alakítottuk ki: a 7 magyarországi régió lakosságát alapul véve választottunk ki településeket, majd ezen települések lakosságából vettünk véletlen mintát. (Ez a minta fennmaradó 52 százalékát tette ki.)

1.2. Kutatásetika és adatvédelem

A kutatást az ESS és a Társadalomtudományi Kutatóközpont GDPR³-szabályzatainak betartása mellett végeztük a londoni City University kutatásetikai bizottságának jóváhagyásával, mely jóváhagyást (pontosabban annak hivatalos, az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda által hitelesített fordítását) a BM elfogadta. A felkérőlevél mellékleteként a kutatással kapcsolatos alapinformációkat, illetve a kutatásetikai és adatkezelési elveket is megküldtük a résztvevők számára. Ezen túl rendelkezésre állt egy e-mailos és telefonos ügyfélszolgálat, amelyen keresztül a válaszadók minden felmerülő kérdésükre választ kaphattak, illetve, akár utólag is, visszavonhatták a kutatásban való részvételüket. (Ilyen eset nem fordult elő).

Az online adatgyűjtésre mindhárom országban a Qualtrics reszponzív (többféle képernyőméretre optimalizált) rendszerén keresztül került sor. Így a felhasználók által látott felületek csak a nyelvükben tértek el, a vizuális megjelenés minden esetben azonos volt. A papíron kitöltött kérdőívek nyomdai sokszorosítással készültek, és összefűzött, lapozható formában jutottak el a válaszadókhöz. Az online kérdőív kitöltésének megkezdésekor a válaszadónak meg kellett adniuk azt a négy számból és két betűből álló egyedi kódot, amelyet a postai felkérőlevélben küldtünk el nekik. Ez a kód a papíralapú kérdőíveken már előre volt nyomtatva. Az egyéni kódok segítségével a kitöltési arány monitorozása, illetve az utólagos súlyozás érdekében a válaszokat össze tudtuk kapcsolni a mintába került személyek adataival. Természetesen az adatelemzés során a személyes adatokat eltávolítottuk az adatbázisból.

² Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques, NUTS).

³ Európai általános adatvédelmi rendelet (General Data Protection Regulation, GDPR).

1.3. Kérdőív

A kérdőív összesen 82 kérdést tartalmazott, melyek néhány kivételtől eltekintve az ESS állandó kérdőívblokkjában is szerepelnek, és 2002 óta két évente lekérdezésre kerülnek. Az alapvető demográfiai és (intézményi bizalommal, szubjektív jóléttel, kisebbségi csoportokkal kapcsolatos) attitűdkérdések mellé első ízben Covid19-járvánnyal kapcsolatos kérdések is bekerültek. A kérdőívet nem fordítottuk újra, hanem a korábbi, ESS-ben használt és alaposan tesztelt kérdések magyar változatát használtuk, elhagyva a kérdezői útmutatókat, illetve az önkitöltős kérdőív jellegzetességeinek megfelelően átfogalmazva a kérdéseket.

1.4. A kérdés lebonyolítása és a válaszadás ösztönzése

A mintába került személyeket postai úton kerestük fel. A számukra küldött levél a kutatással kapcsolatos részletes tájékoztató mellett egy linket is tartalmazott, amelyn keresztül elérhetővé vált az online kérdőív.

A kérdőívet bármilyen internetkapcsolattal rendelkező eszközön (PC, laptop, tablet, telefon) kitölthették a válaszadók. A felkérőlevélben a kutatásba meghívott személyek 500 forintos vásárlási utalványt kaptak (feltétel nélküli ösztönző) abból a célból, hogy a kutatási felkérést komolyan vegyék. A potenciális résztvevők a levélben arra is ígéretet kaptak, hogy amennyiben kitöltik a kérdőívet, úgy további 3 000 forint értékű vásárlási utalványt küldünk részükre (feltételhez kötött ösztönző). A kétféle ösztönző együttes alkalmazásáról a rendelkezésre álló szakirodalmi ismeretek (*Dillmann–Hao–Millar* [2017]) és a kutatási tapasztalatok alapján született döntés (az ösztönzők összege a három országban némileg eltérő volt, a felajánlás azonban azonos elvek szerint történt). A felvétel egyedisége tehát, legalábbis a magyar kontextusban az volt, hogy a kutatásban egyszerre alkalmaztunk feltételhez kötött és feltétel nélküli ösztönzőt.

Az eddigi kutatási eredmények vegyes képet mutatnak azzal kapcsolatban, hogy az előzetesen, feltétel nélkül küldött ösztönző milyen hatással van a válaszadási hajlandóságra (*Bretschi–Schaurer–Dillman* [2021], *Dillmann–Hao–Millar* [2017], *Millar–Dillmann* [2011]). Mivel az elmúlt években folyamatosan csökkent a válaszadási hajlandóság, a jövőben vélhetően egyre nagyobb szerepük lesz az ösztönzőknek. Nem tudunk ugyanakkor Magyarországon olyan kutatásról, amely ezek különböző típusainak hatását vizsgálta volna, olyanról pedig végképp nem, amely mindkét típust együtt alkalmazta. Azok a címzettek, akik a kérdőívet nem töltötték ki online, egy hét múlva újabb emlékeztető levelet kaptak, majd további hét nap elteltével harmadik levelet is küldtünk nekik. Az utóbbi levél már a kérdőív papíralapú verzióját is tartalmazta, amelyet a válaszadó szintén saját maga tölthetett ki, és a csomaghoz mellékelte, előre felbélyegzett borítékban visszaküldhette a kutatást lebonyolító

Társadalomtudományi Kutatóközpont címére. Az adatfelvételben önként résztvevők postai úton 3 000 forintos vásárlási utalványt és köszönőlevelet kaptak.

2. Az adatfelvétel folyamata

2.1. A kérdőívkitöltések dinamikája

A felkérőlevelet 2020. november 28-án (szombaton) küldtük ki, és az első online kitöltött kérdőívek december 1-én (kedden) érkeztek be. Kilenc nappal később, december 7-én a válaszadási arány (az 1 000 fős mintából kiindulva) már elérte a 20 százalékot, majd az azt követő hét végére, részben az első emlékeztető levél hatására, további 10 százalékkal nőtt. A második emlékeztető levelet, benne a kérdőív nyomtatott változatával, összesen 657 címre küldtük el. A harmadik héttől kezdve az online válaszadók száma már jelentősen visszaesett, beérkezett azonban még további 95 db (~10%) papíron kitöltött kérdőív. (Lásd az 1. ábrát.) Összesen a postai úton felkeresett minta 43,1 százaléka, 431 fő válaszolt a kérdőívre online ($n = 336$; a válaszadók 78 százaléka) vagy offline ($n = 95$; 22 százalék). A válaszadási arány az ESS-ben 41 százalék volt, tehát a mutatót tekintve a két módszer közel azonos válaszadói elérést eredményezett.

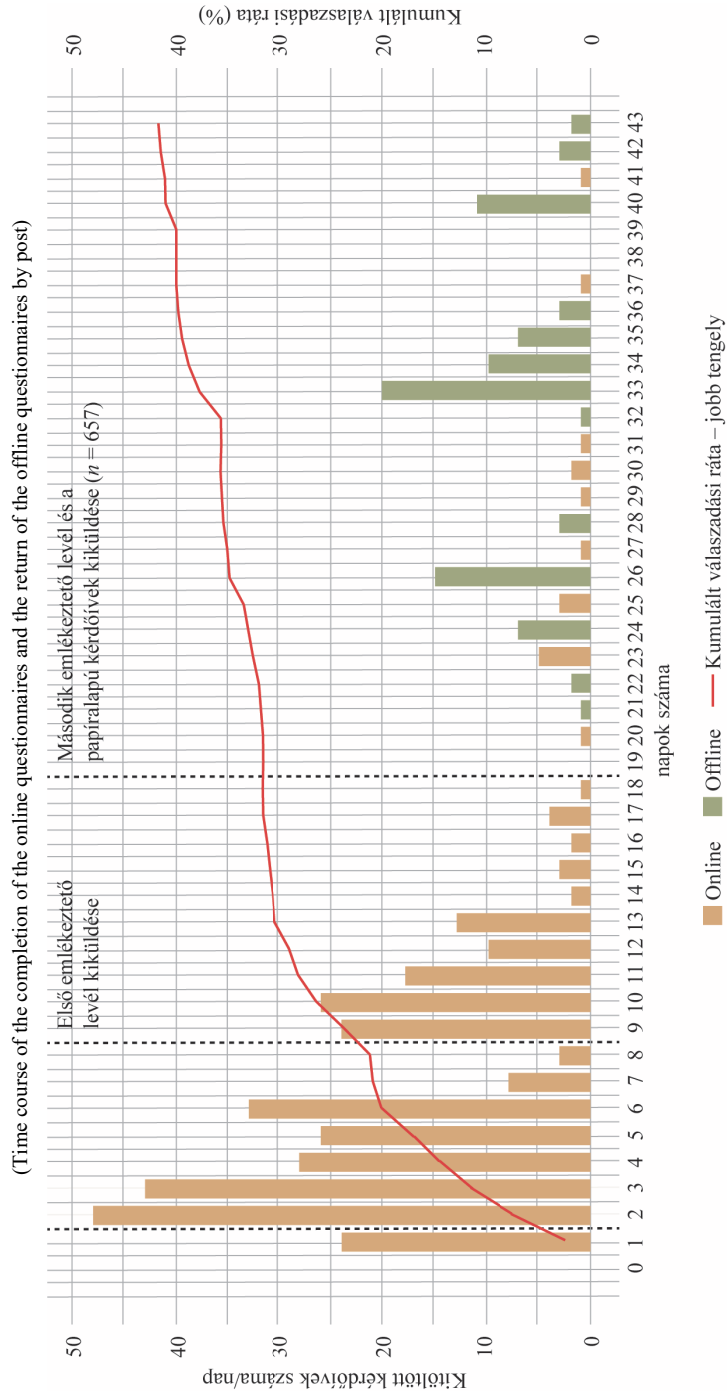
2.2. A kérdőív kitöltésének időpontja

Az online kérdőív esetében lehetőségünk volt arra is, hogy tároljuk azt az időpontot, amikor a válaszadó megkezdte, illetve befejezte a kérdőív kitöltését. A kérdőívek közel háromnegyedét (74 százalékát) hétköznap töltötték ki, és csak 26 százalékukat választák meg hétvégén. (Lásd a 2. a) ábrát.) A kitöltések hétköznapokon elsősorban a késő délutáni, kora esti órákra koncentráltak, hétvégi eloszlásuk ezzel szemben kiegyensúlyozottabb volt.

2.3. A kérdőív kitöltésének hossza

Az online kérdőív kitöltésének átlagos hossza 25 perc volt; a legalacsonyabb és a legmagasabb 10-10 százaléknyi érték figyelmen kívül hagyásával kapott nyesett átlag valamivel 23 perc alatt van. (Lásd a 2. b) ábrát.) Az offline válaszolókat a kérdőív végén arra kértük, hogy becsüljék meg, összességében hány percet vett igénybe a válaszadás. A papíralapú kitöltések átlaga a válaszadók becslése alapján 31 perc volt (nyesett átlaga 28 perc).

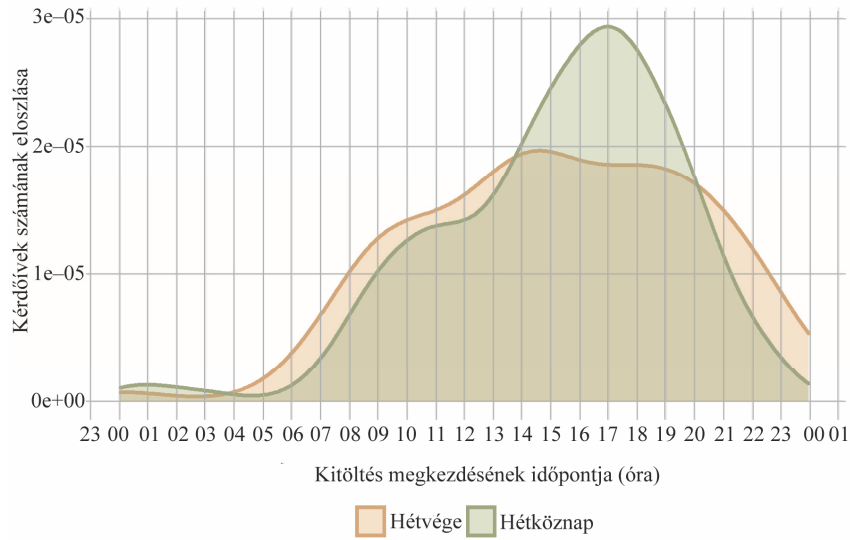
I. ábra. Az online kérdőívek kitöltésének és az offline kérdőívek postai visszatérkezésének időbeli alakulása a kutatás során

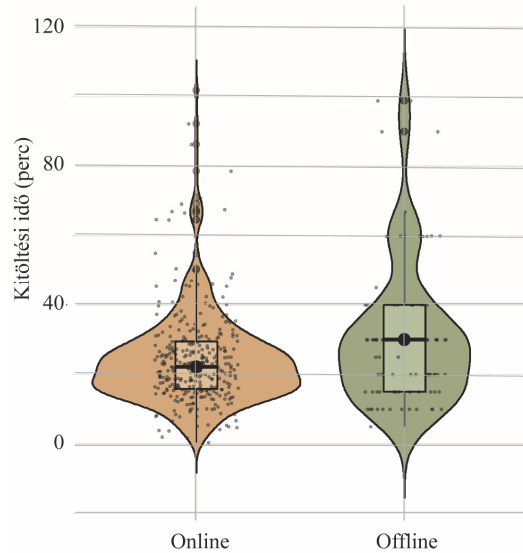
Megjegyzés: Első kitöltés dátuma: 2020. 12. 01.; utolsó kitöltés dátuma 2021. 01. 11.; válaszadók száma 431 fő.

2. ábra. A kérdőívkitöltés
(Questionnaire completion)

a) megkezdésének időpontja
(time of start [online])

b) időtartamának eloszlása
(distribution of completion time)

2.4. Az online kérdőívek kitöltésének teljessége, a félbehagyott kérdőívek aránya

Az online kérdőívek több mint 90 százalékában a válaszadók eljutottak az utolsó kérdésig, és ott rákattintottak a kérdőív befejezését jelentő gombra. (Lásd az 1. táblázatot.) E válaszadók többsége a kérdőív végén ugyanazt a nevet adta meg, amely a mintánkban szerepelt, tehát jó eséllyel feltételezhetjük, hogy a mintába került személy és a kérdőív kitöltője azonos.

1. táblázat

Válaszadási arányok és adatminőségi mutatók a PtW hibrid adatfelvételen
(Response rates and data quality indicators in the PtW mixed-mode survey)

Kitöltöttség állapota	Online kitöltött kérdőívek		Papíralapon kitöltött kérdőívek		Összes kérdőív	
	száma	megoszlása (%)	száma	megoszlása (%)	száma	megoszlása (%)
Nagyon hiányosan kitöltött kérdőív	19	5,7	0	0	19	1,9
Teljesen kitöltött kérdőív, a kérdőív kitöltője vélhetően megegyezik a mintában található személlyel	297	88,9	95	100	392	39,2
Teljesen kitöltött kérdőív, a kérdőív kitöltője vélhetően nem egyezik meg a mintában található személlyel	5	1,5	0	0	5	0,5
Részlegesen kitöltött kérdőív, a kérdőív kitöltője vélhetően megegyezik a mintában található személlyel	13	3,9	0	0	13	1,3
Nem kitöltött kérdőív	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	571	57,1
<i>Összesen</i>	<i>334</i>	<i>33,4</i>	<i>95</i>	<i>9,5</i>	<i>1 000</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Itt és a további táblázatokban a megoszlásadatokat kerekítés miatt nem minden esetben adják ki az összesen értéket vagy a 100,0 százalékot.

A teljesen kitöltött kérdőívek között öt olyan van, ahol ezek a nevek nem egyeznek meg, vagy a válaszadók nem adták meg a konkrét nevet. A részlegesen kitöltött kérdőívek aránya 4 százalékot tesz ki. E 13 válaszadó a kérdések háromnegyedét ugyan megválaszolta, de a háztartás pontos összetételére vonatkozó, talán túl szenzitívnek gondolt kérdésbloknál (ahol a háztartásban élők keresztnévét, nemét és születési dátumát kellett volna megadni) abbahagyta a kitöltést. Emellett még 19 nagyon hiányosan kitöltött kérdőívet is beküldtek online, amelyek esetén a

válaszadók néhány kérdés megválaszolása után kiléptek a programból. Össességében tehát az online kérdőívek közül 37-nek a felhasználhatósága lehet kérdéses elemzési szempontból, a mintaösszetétel esetében viszont ezek az esetek is relevánsak, így a továbbiakban (ahol az adott demográfiai adat elérhető) a hiányosan kitöltött kérdőíveket is a gyűjtött minta részeként kezeljük. Ezek az összes online kitöltött kérdőív 11 százalékát teszik ki.

A papíron kitöltött kérdőíveknél a hiányos kitöltéseket az előbbieken leírtakhoz hasonló módon nem tudjuk vizsgálni, hiszen ezeknél nem látható, hogy ki meddig jutott el a kérdőívben, de az adathiányok mértékét itt is elemezzük.

A válaszadási arányok szempontjából összességében hasonló a PtW hibrid adatfelvétel és az ESS: mindkét felmérés esetében nagyjából 40 százalékos a válaszadási arány. (Lásd a 2. táblázatot.)

2. táblázat

Összesített válaszadási arány a PtW hibrid adatfelvételben és az ESS 9. hullámában (százalék)
(Aggregate response rate in the PtW mixed-mode survey and the ESS round 9 [%])

Adatfelvétel	Teljes minta	Postai kitöltők	Online kitöltők
PtW hibrid adatfelvétel	43,2	9,7	33,5
ESS 9. hullám	40,7	–	–

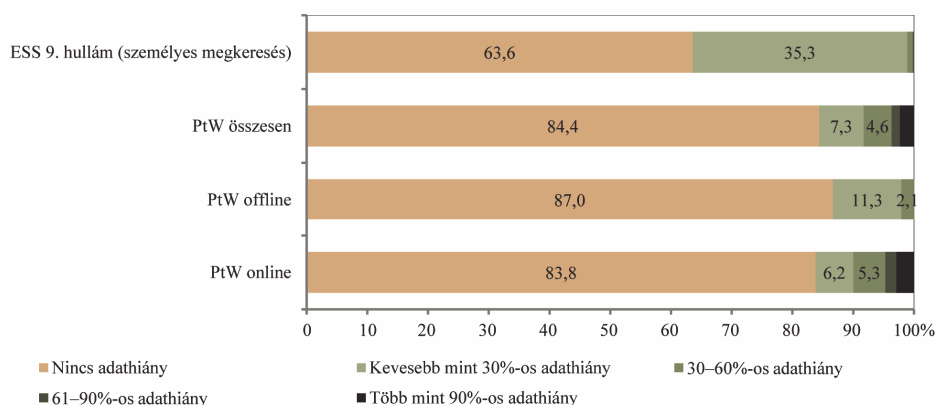
2.5. Adathiány

Az adatfelvételek minőségének másik fontos indikátora a „nem válaszolok” és a „nem tudom” válaszok aránya. A PtW hibrid adatfelvételt azzal az összesen 29 változóval (kérdéssel) hasonlítjuk össze, amelyek az ESS-ben is azonos módon kerültek lekérdezésre. A PtW-minta esetében a „Nem tudja” válaszok száma elhanyagolható (összesen 15-ször fordult elő); az adathiányok döntő többsége a kérdések megválaszolatlanságából adódik, mivel a papíralapú kérdőívben és az online válaszadói felületen sem szerepelt külön válaszmegtagadási lehetőség. Az ESS-ben ezzel szemben nem lehetett a kérdőívben válaszokat „üresen hagyni”, ezért ott minden adathiány a „nem tudom” és a „nem válaszolok” opciókból tevődik össze.

Az eredmények szerint az ESS-beli személyes megkérdezéshez képest a PtW-önkitöltés esetén kisebb mértékű az adathiány, függetlenül attól, hogy online vagy offline módon töltötték-e ki a kérdőívet. (Lásd a 3. ábrát.) Ugyanakkor kérdéses, hogy a kisebb mértékű adathiány nem vezet-e rosszabb minőségű adatokhoz (vagyis az nem a figyelmetlen vagy véletlenszerű „kattintgatás” eredménye-e). A tisztánlátás érdekében megkíséreljük a PtW hibrid adatfelvétel adathiányainak

mintázatát elemezni egyrészt a megválaszolatlan kérdések kérdőíven belüli elhelyezkedése, másrészt a típusuk alapján. (Lásd a 3. táblázatot.) Ehhez a kérdőívet négy egyenlő részre osztottuk, és a kétféle típusú adathiányt az alacsony elemszámuk miatt egyben kezeltük (azaz nem különböztettük meg egymástól a „nem válaszolok” és a „nem tudja” válaszokat). Összesen 68 változót vontunk be az adathiány-mintázat vizsgálatába (a háztartástáblához tartozó alkérdésekkel, illetve a kérdőív kitölthetőségére vonatkozó és egyéb visszajelzésre lehetőséget adó kérdésekkel nem foglalkoztunk), és arra kerestünk választ, hogy átlagosan hány kérdés esetében található valamilyen adathiány az egyes kérdőívnegyedekben. Legfőképpen a válaszolás „ellaposodását” vettük górcső alá, tehát azt, hogy az online kitöltők vajon „elfáradtak-e” a kérdőív vége felé haladva, és nőtt-e ezáltal az adathiány mértéke. Eredményeink alátámasztják a feltételezésünket: míg a kérdőív első negyedében átlagosan 2 kérdésnél van adathiány, az utolsó negyedben már 6 kérdésnél.

3. ábra. Adathiányok megoszlása válaszadási mód szerint (százalék)
(Distribution of data gaps by response mode [%])

A másik vizsgált szempont a megválaszolatlan kérdések típusa volt. (Lásd a 3. táblázatot.) E tekintetben összesen 4 csoportba osztottuk a kérdéseket (skálás, kategóriákba rendezett, igen/nem választ és konkrét adatot kérő). Meglepő módon a skálás kérdéseknél tapasztaltuk a legkisebb mértékű adathiányt: míg az elemzésbe bevont 28 skálás változó közül átlagosan csupán 3 kérdés esetében nem szerepelt érdemi válasz, a klasszikus válaszkategóriás, illetve az igen/nem választ kérő kérdéseknél átlagosan 10-nél.

3. táblázat

Adathiányos válaszok száma a PtW hibrid adatfelvételen a kérdések különböző bontásaiban
(Number of missing data in the PtW mixed-mode survey by position and type of questions in the questionnaire)

Kérdés pozíciója/típusa	Változók száma	Minimum	Maximum	Átlag
Pozíció a kérdőívben				
Első negyed	18	0	10	2,2
Második negyed	18	4	12	4,6
Harmadik negyed	18	0	9	3,2
Negyedik negyed	14	1	11	6,3
Típus				
Skálás (0–10)	31	0	17	3,1
Kategóriába rendezett (3–7 válaszlehetőség)	21	0	17	9,6
Igen/nem választ kérő	13	0	13	11,3
Konkrét adatot kérő	3	0	3	0,7

3. A minta összetétele

A következőkben a PtW hibrid adatfelvétel sikeresen lekérdezett mintájának összetételét mutatjuk be néhány alapvető demográfiai változó alapján. A kiértékelés során e mintát – hasonlóan az előzőkhöz – egyrészt az ESS sikeresen lekérdezett mintájával hasonlítjuk össze, másrészt mindkettőt összevetjük a 2016. évi mikrocenzus⁴ releváns sarokszámaival. Így míg az első esetben arra adunk választ, hogy mennyiben tér el az interneten és a postai úton válaszoló adta PtW-minta egy klaszszikus, személyes megkeresésen alapuló felmérés válaszadóinak összetételétől, a második esetben arra, hogy azok mennyiben különböznek a teljes populációra vonatkozó megoszlásoktól.

Mint már említettük, az összehasonlítás során az ESS-nek és a 2016. évi mikrocenzusnak is csak a felnőtt válaszadóit vesszük figyelembe (azaz a 16–18 éves korcsoportot kizárjuk az összevetésből), lévén, hogy a PtW hibrid adatfelvételen csupán 18 éves és annál idősebb válaszadók vettek részt. A hibrid adatfelvétel mintájának nemenkénti és korosztályonkénti összetételét a postai és az online kitöltők esetében egyaránt elemezzük, de a megoszlásadatokat összesítve is ismertetjük.

⁴ A 2016. évi mikrocenzus, bár nem teljes körű lakossági adatgyűjtés volt, naprakész információt nyújt a népesség összetételéről.

A postai úton válaszoló csoport létszáma 95 fő, ezért esetükben az eredmények csupán tájékoztató jellegűek. A két felmérés mintájának összetételét a 2016. évi mikro-cenzusával khi-négyzet próbával hasonlítottuk össze; az eredményeket a 4–7. táblázat alatti megjegyzések közlik. Elemzésünk azokra a főbb demográfiai változókra épül, melyeket az adatok korrigálásakor végzett utólagos rétegzési és súlyozási eljárás során a leggyakrabban használunk: nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség. E szempontok szerint egy-, illetve kétdimenziós megoszlásokat vizsgálunk.

Nem szerinti megoszlás alapján nincs jelentős eltérés a PtW-kérdőívet postai úton és online beküldők bázisa között, de ezek összessége sem különbözik számottevően az ESS, illetve a 2016. évi mikro-cenzus válaszadóitól. (Lásd a 4. táblázatot.)

4. táblázat

A PtW hibrid adatfelvétel, az ESS 9. hullám és a 2016. évi mikro-cenzus mintájának megoszlása nem és korcsoport szerint (százalék)
(Distribution of PtW mixed-mode survey, ESS round 9 and 2016 micro-census samples by sex and age group [%])

Nem/korcsoport (éves)	PtW-minta (n = 436)			ESS 9. hullám (n = 1 629)	2016. évi mikro-cenzus (n = 8 139 148)
	Postai kitöltők	Online kitöltők	Teljes minta		
Férfi					
18–39	6,1	13,9	12,2	13,0	17,9
40–59	15,3	18,9	18,1	15,2	16,6
60–	26,5	12,4	15,6	14,3	12,5
<i>Összesen</i>	<i>48,0</i>	<i>45,3</i>	<i>45,9</i>	<i>42,4</i>	<i>47,0</i>
Nő					
18–39	2,0	18,6	14,9	15,2	17,1
40–59	17,3	22,8	21,6	19,5	17,0
60–	32,7	13,3	17,7	23,0	18,9
<i>Összesen</i>	<i>52,0</i>	<i>54,7</i>	<i>54,1</i>	<i>57,6</i>	<i>53,0</i>
<i>Összesen</i>					
18–39	8,2	32,5	27,1	28,1	35,0
40–59	32,7	41,7	39,7	34,6	33,6
60–	59,2	25,7	33,3	37,3	31,4

Megjegyzés. Postai kitöltők alatt a kérdőívet postai úton visszaküldőket értjük. A válaszadók neme szerint a PtW-minta összetétele nem tér el szignifikánsan a 2016. évi mikro-cenzusétól ($p < 0,631$), korcsoportjuk szerint viszont igen ($p < 0,001$). Ezzel szemben az ESS válaszadóinak nem és korcsoport alapján tekintett megoszlása is jelentősen különbözik a mikro-cenzus alapján várttól ($p < 0,001$).

Az ESS és a mikrocenzus mintájának összetétele viszont ehhez képest csak kisebb mértékben egyezik meg egymással. Az eredmények szerint a klasszikus, személyes megkeresésen alapuló ESS kevésbé sikeresen „szólította meg” a férfiakat (42,4%), mint a PtW hibrid adatfelvétel (45,9%). A felmérésekben az idősebb korcsoportok rendszerint felül-, míg a fiatalabbak alulreprezentáltak a populációs arányokhoz képest. Ez a megállapítás kismértékben, de a PtW-minta esetén is igaz. Bár a legidősebb korcsoport aránya alacsonyabb (33,3%), mint az ESS-ben (37,3%), így is magasabb, mint a 2016. évi mikrocenzusban (31,4%). A PtW hibrid adatfelvételen leginkább a középkorúak csoportjának, azon belül is főleg a nőknek, illetve valamivel kisebb mértékben a legidősebb korosztályba tartozó férfiaknak az aránya haladja meg a népességbelit; nem figyelhető meg ugyanakkor a legidősebb korosztályba tartozó nők személyes felmérésekre jellemző felülreprezentáltsága. A PtW-kérdőívet postai úton és online visszaküldők bázisa között jelentősek az eltérések: a postai mintában a fiatal korosztály csak elenyésző hányadot tesz ki, az online válaszadói bázis a legidősebb női korcsoport alulreprezentáltságától eltekintve viszont kiegyensúlyozottnak tekinthető. A PtW-adatfelvétel sikerességének tehát lényeges eleme a hibrid mód (a papíralapú és az online kitöltés közötti választási lehetőség).

Lakóhelyük településtípusa szerint egymástól eltérő a PtW hibrid adatfelvétel és az ESS válaszadóinak összetétele. (Lásd az 5. táblázatot.) A PtW hibrid adatfelvétel keretében ugyanis kisebb arányban sikerült kérdőíveket gyűjteni a községekben élők körében (20,2%), mint a válaszadók személyes megkeresésével végzett ESS során (37,6%). Ez az eltérés leginkább az internetpenetráció területi szintű (a települések nagyságának, fejlettségének) különbségeivel magyarázható, de erre vonatkozóan hivatalos statisztikák csak regionális bontásban érhetők el.⁵ Nagyjából hasonló mértékben felülreprezentált a községi népesség az ESS-ben (+8,1%), mint amennyire alulreprezentált a PtW-designban (-9,3%). A városi népesség vonatkozásában a PtW-design torzabb a személyes lekérdezéshez képest: a 2016. évi mikrocenzusbeli népességarányokhoz viszonyítva a városban élők közül 13,5 százalékkal többen töltötték ki (főleg online) a kérdőívet, az ESS-ben ezzel szemben 5,9 százalékkal kevesebben.

Iskolai végzettség szerint a PtW hibrid adatfelvétel mintájának összetétele jobban eltér a 2016. mikrocenzusétól, mint az ESS-é. (Lásd a 6. táblázatot.)

⁵ Az internet-előfizetések száma kapcsolattípusonként, regionális bontásban a https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oni024.html oldalon érhető el.

5. táblázat

A PtW hibrid adatfelvétel, az ESS 9. hullám és a 2016. évi mikrocenzus mintájának megoszlása településtípus szerint (százalék)
(Distribution of PtW mixed-mode survey, ESS round 9 and 2016 microcensus samples by type of settlement [%])

Településtípus	PtW-adatfelvétel (n = 436)			ESS 9. hullám (n = 1 629)	2016. évi mikrocenzus (n = 8 139 148)
	Postai kitöltők	Online kitöltők	Teljes		
Budapest	8,2	15,4	13,8 (-4,1)	15,7 (-2,2)	17,9
Többi város	62,2	67,2	66,1 (+13,5)	46,7 (-5,9)	52,6
Község	29,6	17,5	20,2 (-9,3)	37,6 (+8,1)	29,5

Megjegyzés. Zárójelben a 2016. évi mikrocenzus adataihoz képest vett különbségeket tüntetjük fel. A PtW- és az ESS-minta 2016. évi mikrocenzushoz viszonyított különbsége szignifikáns ($p < 0,001$).

6. táblázat

A PtW hibrid adatfelvétel, az ESS 9. hullám és a 2016. évi mikrocenzus mintájának megoszlása iskolai végzettség szerint (százalék)
(Distribution of PtW mixed-mode survey, ESS round 9 and 2016 microcensus samples by level of education [%])

Iskolai végzettség szintje	PtW hibrid adatfelvétel (n = 399)			ESS 9. hullám (n = 1 624)	2016. évi mikrocenzus (n = 8 139 148)
	Postai kitöltők	Online kitöltők	Teljes		
Alapfokú	30,6	20,3	22,8 (-22,9)	38,3 (-7,4)	45,7
Középfokú	33,7	41,9	39,8 (+6,0)	43,5 (+9,7)	33,8
Felsőfokú	35,7	37,9	37,3 (+17,0)	18,2 (-2,1)	20,3

Megjegyzés. Zárójelben a 2016. évi mikrocenzus adataihoz képest vett különbségeket tüntetjük fel. A PtW- és az ESS-minta összetételének 2016. évi mikrocenzushoz viszonyított különbsége szignifikáns ($p < 0,001$).

Míg a 2016. évi mikrocenzus eredményei alapján a népesség 45,7 százalékát teszik a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők, addig a PtW hibrid adatfelvétellel sikeresen lekérdezett mintájában csak nagyjából fele ekkora arányban (22,8%) szerepelnek. Ugyan az ESS válaszadói körében is alacsonyabb e végzettségi csoport aránya, mint ahogy az a mikrocenzus alapján várható lenne (38,3% vs. 45,7%), e különbség a PtW hibrid adatfelvételhez képest kisebb. A középfokú végzettséggel rendelkező válaszadók aránya a PtW-adatfelvételben (39,8%) és az ESS-ben (43,5%) is számottevő eltérést mutat a népességbeli 33,8 százaléktól. A felsőfokú végzettsé-

gúeket tekintve csak a hibrid adatfelvétel mutat jelentős felülreprezentáltságot: míg a 2016. évi mikrocenzus mintájában e csoport 20,3 százalékot tett ki, a PtW-adatfelvétel esetében 37,3 százalékot (az ESS-nél 18,2 százalékot). A PtW-minta postai és online kitöltői között szinte csak az alapfokú iskolai végzettségűek arányában van különbség; az online mintában jelentősen alulreprezentáltak (20,3%), melyen valamelyest javít a postai mintabeli hányaduk (30,6%).

A válaszadók iskolai végzettsége szerinti különbségeket korcsoportos bontásban is megvizsgáljuk. (Lásd a 7. táblázatot.) Az erre vonatkozó eredményeket a postai kitöltők alacsony elemszáma miatt csak a PtW-minta egészére mutatjuk be. A hibrid adatfelvétel válaszadói között az alapfokú végzettségű fiatalok alulreprezentáltak (4,0 százalék a 2016. évi mikrocenzus alapján várható 14,5 százalékhöz képest), a középkorú és az idős magasan iskolázottak csoportja viszont felülreprezentált (a középkorú középfokú végzettségűek aránya a PtW-mintában 15,3 százalék, az időseké 12,0 százalék szemben a 2016. évi mikrocenzus mintájában mért 10,4, illetve 8,2 százalékkal, a középkorú felsőfokú végzettségűek aránya a PtW-mintában 16,3 százalék, az időseké pedig 11,8 százalék, míg a 2016. évi mikrocenzus mintájában 7,5 és 5,1 százalék).

7. táblázat

A PtW hibrid adatfelvétel, az ESS 9. hullám és a 2016. évi mikrocenzus mintájának megoszlása iskolai végzettség és korcsoport szerint (százalék)
(Distribution of PtW mixed-mode survey, ESS round 9 and 2016 microcensus samples by level of education and age group [%])

Iskolai végzettség/korcsoport (éves)	PtW hibrid adatfelvétel (n = 399)	ESS 9. hullám (n = 1 624)	2016. évi mikrocenzus (n = 8 139 148)
Alapfokú iskolai végzettség			
18–39	4,0	6,1	14,5
40–59	8,3	12,0	15,3
60–	10,5	20,2	16,0
Középfokú iskolai végzettség			
18–39	12,5	16,2	15,2
40–59	15,3	15,7	10,4
60–	12,0	11,5	8,2
Felsőfokú iskolai végzettség			
18–39	9,3	5,8	7,8
40–59	16,3	6,9	7,5
60–	11,8	5,5	5,1

Megjegyzés. A PtW- és az ESS-minta összetételének 2016. évi mikrocenzushoz viszonyított különbsége szignifikáns ($p < 0,001$).

A PtW hibrid adatfelvétel tehát egyes változók szerint „jobb”, míg más változók szerint „rosszabb” mintát eredményezett, mint a klasszikus, személyes megkeresésen alapuló ESS. A különbségek jelentős része abból adódik, hogy e két felmérés nem egyformán érte el a lakosság egyes csoportjait.

4. Összefoglalás és további megfontolások

Tanulmányunkban egy PtW hibrid adatfelvételi kísérlet végrehajtásának minden olyan részletére kitértünk, amely fontos lehet a hasonló módszertan alapján adatfelvételt tervezők, illetve más, az itt bemutatott tapasztalatokat hasznosítani kívánók számára. A PtW-adatfelvételi válaszadási arányt az ESS-ével, illetve a 2016. évi mikrocenzuséval vetettük össze. E mutató a hibrid adatfelvételben – melyben a választadást feltételhez kötött és feltétel nélküli ösztönzőkkel mozdítottuk elő, és a kérdőívek online és offline is megválaszolhatók voltak – hasonló, sőt némileg magasabb volt, mint a személyes megkeresésen alapuló ESS-ben (43% vs. 41%). A hibrid adatfelvételi mód hatékonyságát az is bizonyítja, hogy a válaszadók háromnegyede az online, egynegyede viszont a papíralapú kérdőív kitöltése mellett döntött. Fontos volt a kétféle ösztönző alkalmazása: a feltételhez nem kötött, előzetesen megküldött ösztönző bizalmat gerjesztett a válaszadóknál, míg az utólag kifizetett 3 000 forint ígérete érdekelte őket a felmérésben való részvételben.

A PtW-adatfelvétel válaszadóinak összetétele bizonyos szempontból „kedvezőbb”, más szempontból viszont „kedvezőtlenebb” volt az ESS-éhez képest. Az online PtW-válaszadói bázis korcsoportos megoszlása (a 40–59 éves csoport kismértékű felülreprezentáltsága mellett) nagyjából megfelel a magyar lakosságénak. A legidősebb korosztály ESS-ben tapasztalt felülreprezentáltsága a teljes PtW-mintára kevésbé jellemző, de így is a kívántnál sokkal nagyobb benne az idősek (főképp az idősebb nők) aránya a postai kitöltők miatt. A községi válaszadók, akik elsősorban postai úton juttatták vissza a kitöltött kérdőívet, alulreprezentáltak voltak a teljes PtW-mintában, míg a városiak felülreprezentáltak. A PtW hibrid adatfelvétel válaszadóinak településtípus szerinti összetétele nagyobb mértékben eltér a 2006. évi mikrocenzusétól, mint a személyes megkeresésen alapuló ESS-é. Habár az online kitöltők között a budapestiek aránya hasonló a 2016. évi mikrocenzuséhoz, a teljes mintában elmarad az alapján várhatótól. Legnagyobb a kettő közötti különbség a nem budapesti városokban élő népesség esetén. A PtW hibrid adatfelvétel válaszadóinak összetétele leginkább az iskolai végzettség tekintetében tér el a 2016. évi mikrocenzusétól. A felmérések általában „alulteljesítenek” az alacsony iskolai végzettsé-

gúek körében, ami a PtW-design esetében fokozottan igaz; az alapfokú végzettségűek (különösen a 18–39 évesek) aránya számottevően alacsonyabb, alig fele a magyar lakosságra jellemzőnek. Ezzel szemben a közép- és felsőfokú végzettségűek (első sorban a középkorúak és az idősebbek) felülreprezentáltak. A PtW-válaszadók iskolai végzettség szerinti összetételét feltehetően inkább a kérdőív kitöltésének formája (önkitöltés vs. kérdezőbiztos által felolvasott, támogatott kitöltés) mintsem a megkeresés módja határozza meg.

A PtW hibrid adatfelvételi mód alkalmazhatóságának megítéléséhez fontos említést tenni még néhány szempontról. Az első a kérdőív hossza. A kísérletünkben használt kérdőívet átlagosan alig több mint 20 perc alatt töltötték ki a válaszadók, ugyanakkor egy klasszikus, személyes megkeresésen alapuló kutatásban a kérdőívkitöltés ennél hosszabb időt, átlagosan 45-60 percet vesz igénybe. Ezért joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon lehet-e alkalmazni ezt a design-t egy hosszabb kérdőív lekérdezése esetén is. A válaszhoz további kutatásra van szükség. Mint már említettük, a PtW-kísérletet az ESS keretében Ausztriában is elvégezték, ahol a teljes ESS-kérdőív mellett (melynek kitöltése átlagosan 65 percet vett igénybe) annak 70, illetve 95 százalékát is lekérdezték. Az első tapasztalatok alapján minimális a válaszadási hajlandóság eltérése a három hosszúságú kérdőív között. Véleményünk szerint a kérdőív hossza az adatfelvétel helyétől (országtól) és időpontjától függően befolyásolhatja a válaszadási hajlandóságot, ezért érdemes egy hasonló vizsgálatot Magyarországon is végrehajtani.

A második szempont, hogy vajon miként befolyásolta a válaszadási hajlandóságot a kutatásunk időpontja, vagyis az a tény, hogy az adatfelvételt a járvány közepén, a téli ünnepek előtt végeztük. Elképzelhető, hogy a bezártság és a járvány okozta megélhetési nehézségek, valamint a karácsonyi és újévi ünnepek közeledte miatt vált az anyagi ösztönzés és az ezáltal előmozdított kutatásbeli részvétel vonzóvá a mintába kerültek számára. Ezt a hatást szintén egy újabb kísérleti kutatásban kell majd tesztelni.

Az előbbieken túl természetesen felmerül az is, hogy végső soron mennyibe kerül a PtW-kutatás. Ugyan a hibrid felmérésben nem jelennek meg a személyesen, kérdezőbiztosok segítségével végrehajtott adatfelvételek költségelei (kérdezőbiztosok utazása és díjazása, instruktorok díjazása), jelentős összeget tehetnek ki az ösztönzők, illetve a postai és egyéb költségek (levélküldés több alkalommal, online nemválaszolókat számára küldött felbélyegzett válaszböríték és kinyomtatott kérdőív). Ezek alapján, arányosítva a két kutatás mintájának méretét, nagyságrendileg hasonló egy lekérdezettre jutó kiadással lehet számolni.

Irodalom

- BIEMER, P. [2001]: Nonresponse bias and measurement bias in a comparison of face to face and telephone interviewing. *Journal of Official Statistics*. Vol. 17. No. 2. pp. 295–320.
- BOROS K. [2020]: A nemzetközi survey-ek módszertani diverzitása a nemválaszolás szempontjából. In: *Szeidl B. – Tóth I. Gy. (szerk.): Megközelíthetetlen csoportok elérése: hogyan lehet javítani a személyes megkeresésen alapuló empirikus adatfelvételek minőségén? A „Hogyan kezeljük a »nemválaszolókat«-at? – Az empirikus kutatások során jellemzően válasszmeztárgadó, vagy elérhetetlen csoportok pilot kutatása speciális felméréssel és módszerekkel” című K125162 számú OTKA Kutatás záró beszámolója*. TÁRKI. Budapest.
- BRETSCHI, D. – SCHAURER, I. – DILLMAN, D. A. [2021]: An experimental comparison of three strategies for converting mail respondents in a probability-based mixed-mode panel to internet respondents. *Journal of Survey Statistics and Methodology*. smab002. pp. 1–24. <https://doi.org/10.1093/jssam/smab002>
- DILLMAN, D. A. – HAO, F. – MILLAR, M. M. [2017]: Improving the effectiveness of online data collection by mixing survey modes. In: *Fielding, N. – Lee, R. M. – Blank, G. (eds.): The SAGE Handbook of Online Research Methods*. Second Edition. Sage. London. pp. 220–238. <https://doi.org/10.4135/9781473957992.n13>
- GRUSCHWITZ, D. – EGGS, J. – NOBIS, C. – SCHULZ, A. [2018]: Analyses of mixed survey mode effects in the German National Travel Survey 2017. *Transportation Research Procedia*. Vol. 32. pp. 339–350. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2018.10.062>
- MESSING V. – SÁGVÁRI B. [2020]: Mi lesz veled, empirikus társadalomtudomány? In: *Kovács É. – Takács J. (szerk.): Látjuk-e, mi jön? A koronavírus-járvány hatása a magyar társadalomra és társadalomtudományra*. *Socio.hu* 10. évf. 2. sz. 157–160. old.
- MEYER, B. D. – WALLACE, K. C. M. – SULLIVAN, J. X. [2015a]: *Household Surveys in Crisis*. NBER Working Paper No. 21399. National Bureau of Economic Research. Cambridge. <https://www.nber.org/papers/w21399>
- MEYER, B. D. – WALLACE, K. C. M. – SULLIVAN, J. X. [2015b]: Household surveys in crisis. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 29. No. 4. pp. 199–226. <https://doi.org/10.1257/jep.29.4.199>
- MILLAR, M. M. – DILLMAN, D. A. [2011]: Improving response to web and mixed-mode surveys. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 75. No. 2. pp. 249–269. <https://doi.org/10.1093/poq/nfr003>
- RUDAS T. [2006]: Hogyan választják ki a megkérdezetteket? (Mintavétel). In: *Blaschik É. (szerk.): Közvéleménykutatás – értelmezés és kritika*. Corvina Kiadó. Budapest. 30–42. old.
- SALKIND, N. J. [2010]: *Encyclopedia of Research Design*. SAGE Publications, Inc. Thousand Oaks. <https://doi.org/10.4135/9781412961288>
- SCHRÖDER, J. [2016]: *Face-to-face Surveys*. *GESIS Survey Guidelines*. GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences. Mannheim. https://doi.org/10.15465/gesis-sg_en_005
- SZEITL B. – TÓTH I. GY. [2020]: Hova tovább a nemválaszolókkal? A European Social Survey alapján végzett módszertani kísérlet eredményei. *Szociológiai Szemle*. 30. évf. 3. sz. 96–114. old. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.3.5>